

ELTE BTK Régészet MA I.

Varga Anna

A szarmaták és a bak

Dolgozatom témájául egy a szarmata korra (pontosabban a 2. század végére – 3. század elejére)¹ keltezett kisméretű bronzszobrocskát választottam. A tárgy a Tiszafüred délnyugati oldalánál² elhaladó út építése során került múzeumba egy emailos fibula, egy madárfejes fibula, egy bronzcsat és négy függő társaságában. Első közlése 1899-ben, az *Archaeológiai Értesítő* hasábjain jelent meg.³ Ekkor egy rajzot is mellékeltek róla. Szerepelt Vaday Andrea 1989-ben, az *Antaeusban*⁴ és a 2005-ben⁵ megjelent műveiben is. A 2005-ös leírásban arról is olvashatunk, hogy a szobrocska hiányos.⁶

„Egy szarmata kecske?”

Istvánovits Eszter 1998-ban írt cikket kos alakú edényekről a Jósa András Múzeum Évkönyvének hasábjain. Művében részletesen foglalkozott a kosok szerepével is a szarmata kultúrában.⁷

Ezek után felvetődik a kérdés, hogy ezen a lelőhelyen miért éppen egy kecskeszobor került elő? Valóban kecskét ábrázol? Milyen szerepe lehetett a baknak a szarmatáknál? Van-e jelentősége annak, hogy

1 VADAY 2005, 117.

2 2. ábra.

3 MILESZ 1899, 80, 86.

4 VADAY 1989, 274, Taf. 112.3.

5 VADAY 2005, 117, Taf. 17.

6 VADAY 2005, 117.

7 ISTVÁNOVITS 1998. Dolgozatom címét is Istvánovits Eszter cikke inspirálta.

itt egy kecskével találkozunk, azaz van-e különbség a között, hogy melyik kecskefélélet jelenítették meg?

Hogyan néz ki a kecske? Milyen egy juh?

Elsőként talán azt a kérdést kellene tisztáznunk, pontosan mi is jellemző a bakkecskére, milyen biológiai jellemzőiben, tulajdonságaiban különbözik a kostól. Ehhez biztos támpontot nyújthatnak a biológusok recens állatokon végzett megfigyelései.

A kecskék (*Capra*) zömök, erős teste tömzsi, erőteljes lábakon nyugszik, nyaka vaskos, feje aránylag rövid és homloka széles, farka háromélű felálló. A szemek nagyok, könnygödör nincs, fülei felállók, keskenyen hegyezettek. A szarv ugyan mindkét ivarnál megvan, a bakoké azonban erősebben fejlettek. Szőrzete kettős, mivel a finom gyapjú durva szálkás szőrrel van borítva. Egyes fajtánál a szálkás szőrök sűrűk, másoknál sörényszerűen meghosszabbodnak bizonyos helyeken, így legtöbbször az állon merev szakállt képeznek.⁸

Ezzel szemben „a juhok (*Ovis*) abban különböznek a kecskéktől, hogy arcmirigyeik és körömcső-mirigyeik rendszeren megvannak, homlokuk lapos, szarvuk harántan ráncolt, a kosoké csigavonalban csavarodó, szakálluk nincsen. Általában nyúlánk, karcsútestű állatok, hosszú és vékony lábszárakkal, rövid farokkal. A fejük elöl erősen keskenyedő, szemük, fülük közepes nagyságú, bundájuk kettős, bozontos vagy gyapjas”⁹

Csonttani szempontból még különbségnek tekinthető a kecskék „T” alakú koronavarrata (a homlok- és falcsontok találkozásánál), szemben a juhok „Y” alakú varratával. Ebből is kitűnik, hogy a kecskék szarvai közelebb állnak egymáshoz, mint a juhoké.¹⁰ Ez a harcmódoruk különbözőségéből adódik, hiszen a bakok oldalirányú vágásokkal párbajoznak, míg a juhok homlokukat feszítik egymásnak, gondoljunk csak a faltörő kos elnevezésére.

A juh és kecske csontmaradványainak elkülönítése azonban gyakran nem lehetséges. Ilyenkor a juh/kecske vagy „kecskeféle” megjelölést használjuk. Ez utóbbi, állattani fogalom, utalás a kecskefélék (*Caprinae*) alcsaládra, amelybe a juh és kecske egyaránt tartozik.

Milyen állat szerepel a szobron?

Első kérdésként felvetődik, hogy mennyire pontos az állat leképezése? Ez nem csupán az állat faj szerinti besorolásakor fontos tényező, de

⁸ BREHM 1993, 67.

⁹ BREHM 1993, 30.

¹⁰ BARTOSIEWICZ 2006, 98-99.

ahogyan arra Mary Douglas is felhívja a figyelmet, az ábrázolás valóságyszerű megjelenítése függ annak kulturális háttérétől.¹¹

Megállapítható, hogy a tárgyat kissé elnagyoltan alakították ki, valamint arányait tekintve az állat nyaka kissé hosszú (a nyak és a test hosszának az aránya = 1:1,6). Az, hogy a szobron milyen állat került megjelenítésre a fenti, biológiai tényezők alapján megközelítőleg be lehet határolni: az állat arányait tekintve (zömök testfelépítése, rövid lábai, nyomottabb orra) leginkább a kecskékhez hasonló. Az ábrázoláson külön hangsúlyozták az állat hosszú szőrét, ami azonban mind a vadkecskéknél, mind a vadjuhoknál előfordul. Az állat alatt található szakáll egyértelművé teszi, hogy kecskéről van szó.

A fajok és fajták elkülönítéséhez általában a szarv állása, megjelenése adja a legtöbb segítséget. A szarvállás és kinézete az idő során sokat változott, így alakultak ki a mai kecskefajtáknak és szarvainak nagy változatossága.¹²

A házi kecske őse, a bezoárkecske (3. ábra) a szobrocskán megjelenített szarvhoz nagyon hasonlóval rendelkezik, azonban – kifejezett példány esetén – annál arányaiban sokkal nagyobb.

A mai vadkecskék fajtáit tekintve a félkecskékhez¹³ (4. ábra) áll legközelebb a szobrocskán szereplő bak, mivel ezek szarva rövid és helyenként megduzzadó. Az ásatási leletek alapján ítélve, a félkecskék a korábbi, nedves, hidegebb korszakokban a síkságokon laktak, és csak miután a klíma szárazabb és melegebb lett, húzódtak a hegyekbe.¹⁴ Egyes fajtái a pleisztocén idején Európában is fellelhetőek voltak.¹⁵ Mivel azonban ezek a félkecskék ma a Himalája környékén, ill. az Arab-félsziget déli részén élnek ez a meghatározás elvethető. Emellett az is fontos szempont, hogy a félkecskéknek nincsen szakáll.

A domesztikálás során a gyapjasabb kecskeféléket részesítették előnyben, így azok száma mind a juhok, mind a kecskék esetén hamar megemelkedett. A bak azonban kevésbé változott meg a háziasítással, mint a juh, csupán a szarvaik lettek kisebbek és vékonyabbak, ugyanakkor az is elmondható, hogy a házi kecskéknek is igen sok fajtája van, és ehhez szarvaik nagyfokú változatossága társul.¹⁶ A mai házi

11 DOUGLAS 1994, 24.

12 BARTOSIEWICZ 2006, 99.

13 Félkecskék (*Hemitragus*) családja: A farka olyan, mint a kecskéé, de a szakáll hiánya a juhra emlékeztet. Ismertető jelei: „a rövid, oldalt összenyomott, elől élezett szarvak, melyek hátrahajlanak, a hímnél 3-4 oldalúak és gyűrűszerű harántduzzanatokkal van borítva.” (BREHM 1993, 99-100.)

14 BREHM 1993, 99-100.

15 RIVALS-BLASCO 2008.

16 BÖKÖNYI 1974, 192-193, 197.

állatok szarva nagyon bonyolult, azonban ennek ellenére könnyen elképzelhető az is, hogy a szobor egy házi kecskét (5. ábra) ábrázol.

A kis szarv fiatal, esetleg nőstény állatra is utalhat. Amennyiben a fiatalabb példányok szarvát is megvizsgáljuk (6. ábra), a szarvat tekintve több kecskefaj neve is felvetődhet.

Ábrázoltak-e fiatalabb állatokat is? A fentiekből kitűnik, hogy a kecskefajok megkülönböztetésében igen nagy szerepet játszik a szarv, a fajok szempontjából ez mutatja a legnagyobb diverzitást. Emellett erőt is sugall, hiszen a kifejlett bakok és kosok szarva nem csupán esztétikus, de funkcionális is, hiszen komoly sebeket is okozhatnak egymásnak verekedéskor. Ezért a szarv ábrázolása igen fontos lehet az állatok megjelenítése során. Azonban a szarv a fiatalabb példányokon nem olyan jellegzetes. Így felvetődik a kérdés, hogy miért ábrázolták volna a kevésbé karakteres szarvakkal rendelkező, fiatalabb vagy nőstény példányokat.

További problémákhoz vezet, hogy bár a publikációban az szerepel, hogy a tárgy hiányos, de a kép alapján nem mondható meg pontosan, hogy hol. Amennyiben a szarvai hiányosak, annak kiegészítése akár egy teljesen más interpretációhoz vezethet. Véleményem szerint ez – a szarv állását tekintve – kevéssé valószínű. Sajnálatos továbbá az is, hogy a tárgyról ez az egyetlen profil kép készült, így nem tudhatjuk, hogy a szobor hogyan néz ki szemből.

Ezek ellenére nagy valószínűséggel állítható, hogy a szobrocska egy kecskét ábrázol, bár megjelenítése nagyon hasonló mind a ma is élő arab tharhoz, mind a házi kecskéhez, a kecskénél pontosabb megállapítás – véleményem szerint – nem megengedhető.

Kecskék kisebbségben Az archaeozoológiai vizsgálatok alapján elmondható, hogy a szarmata telepeken a kecskefélék magas arányban jelentkeztek a csontanyagban. Ez az iráni nép keleti hagyományaihoz kapcsolható.¹⁷

Szem előtt kell tartani a tényt, hogy a kecske- és juhcsontokat igen nehéz megkülönböztetni egymástól,¹⁸ azonban még így is az a tendencia figyelhető meg, hogy korszaktól függetlenül egy közösség állatai közt a Kárpát-medencében a juhok többszörösen felülreprezentálják a kecskéket.¹⁹ Hasonló arány állapítható meg a szarmatákat

¹⁷ BARTOSIEWICZ 1999, 57.

¹⁸ BARTOSIEWICZ 1999, 47.

¹⁹ BARTOSIEWICZ 1999, 53.

megelőző, vaskori magyarországi kultúráknál is,²⁰ de a római Pannónia esetében is.²¹

Mennyire lehetett hatással az egykori Római Birodalom a kecske és a juhtartásra? Bár pontos választ egyelőre erre nem lehet adni, azonban hasonló analízis történt a carthagói állatcsont-anyag vizsgálatokor. Ekkor arra jutottak, hogy a romanizáció során a korábban többségben lévő juhtartást felváltotta a kecske a késő antikvitás idejére. Ezt Michael MacKinnon azzal magyarázta, hogy a római városi lakosság ízlésének a kecske jobban megfelelt, így a helyi pásztorok jobban érdekeltek voltak a tartásukban.²² Ez jó példa arra, hogy a rómaiak jelentős hatással lehettek az állattartásra. Pannoniában azonban a juhok voltak többségben.²³

Romani-
zálódjunk?

A római kori kelta juhok alig különböztek a neolit vagy a rézkori példányoktól. Elég alacsonyak és kevésbé háziasítottak voltak.²⁴ Azonban a rómaiak a jobb gyapjútermelés érdekében fejlettebb juhokat adtak a helyieknek, ennek ellenére a helyi állattartási szokások nem változtak meg.²⁵

A juhokkal együtt a kecskék mérete is megnövekedett a római korban. Emellett megjelentek a szarvnélküli példányok is. Azonban a kecskék száma továbbra is sokkal alacsonyabb volt a juhokénál, inkább a szegény emberek tartották a tejük miatt.²⁶

A pannoniai kecskefajták megoszlására például szolgálhatnak a táci leletek. A Gorsiumban talált 95 kecskeszarvból 56 a *prisca*²⁷ és csak 13 az *aegagrus*²⁸ típusba sorolható.²⁹ Az utóbbi típus hasonló ahhoz, ami a szobrocskán is szerepel. Ebből úgy tűnik, hogy az ilyen típusú szarvval rendelkező házi kecskék kevésbé voltak elterjedtek, azonban ez csak egyetlen lelőhely leletanyaga, ami nem általánosítható az egész provinciára, még kevésbé alkalmazható a szarmata területekre.

20 BARTOSIEWICZ–GÁL 2010, 116.

21 CHOYKE 2003, 213.

22 MACKINNON 2010, 176.

23 LYUBLJANOVICS 2010, 185.

24 BÖKÖNYI 1974, 178. A hajdúnánási szarmata telepen sikerült elkülöníteni a különböző juhajtákat (GÁL 2010, 227).

25 LYUBLJANOVICS 2010, 188.

26 BÖKÖNYI 1974, 196.

27 A *prisca* szarvcsapok kifelé is jelentékeny csavarodást mutatnak, de ezenkívül spirálisan önmaguk körül is csavarodnak; a csavarodás a bal szarvcsapon az óramutató irányát követi, egészen úgy, mint a csavartszarvú házi kecskéknél.

28 *Aegagrus* szarvval rendelkezett a bezoárkecske is.

29 Bökönyi 1984, 49.

A Dunán innen Általánosságban elmondható az, hogy a kecskék a juhoknál alacsonyabb számban jelentkeznek a szarmata korban is.³⁰

A gyomai ásatások kapcsán Bartosiewicz László a 2345 kecskeféléből 486-ot tudott egyértelműen juhnak, és csak 48-at egyértelműen kecskének meghatározni.³¹ Gyoma korai fázisában 174 juhra 19 kecske jutott (4669 vizsgált csont alapján), későbbi fázisában 135 juh mellett 16 kecske szerepelt. A kompolti telepen 151:6 = juh : kecske érvényesül ($\Sigma 4032$), Endrődön ugyanez 78:6 ($\Sigma 888$), Újhartyánon pedig 21 juh- és 1 kecskecsontot sikerült meghatározni ($\Sigma 543$).³²

Hajdúnánás–Fűrjhalmon a második leggyakrabban előforduló állatcsoport volt a kecskeféléké 1069 csonttöredékkal (a teljes állatcsont-anyag 16,45 százaléka), ebből bizonyosan 74 tartozott juhhoz és csupán 7 kecskecsont volt meghatározható.³³

Érdekes, hogy az apagyi telepről Vörös István 10 kecske és 15 juhcsontot különített el, az 55 kecskeféle csontjából, bár ez magyarázható a minta kis voltával is. Vörös István azt is meghatározta, hogy az itt megjelenő kecskék szarva egyenes, szablya alakú volt.³⁴

Ezek alapján a szarmata lelőhelyek kecskeféléinek csontjai nagy valószínűséggel juhokhoz tartozhattak.

Bár a korábbi szauromata időszakban és a szuszli korban a juhok csontjai általános mellékletei voltak a temetők leletanyagának, és a kecskéké is néha előfordultak, a Kárpát-medencei szarmata temetőkben ritka melléklet a juhcsont, a kecskék csontja pedig nem jelenik meg.³⁵

Az egyedek életkori megoszlását vizsgálva Gál Erika arra jutott a hajdúnánási anyag kapcsán, hogy a kecskeféléket egykor azonos arányban tartották húsukért, tejükért és gyapjójukért.³⁶

A szobor mezőgazdasági vonulata után az iparhoz kapcsolódóan is meg kell emlékezni róla.

**Fából
vaskarikát,
bronzból
kecskét**

A leírás szerint a bak testét, és keskeny talapatát egy tagból öntötték, az állat alakját szabadon mintázták.³⁷ Hiányos volta miatt feltételezhető, hogy egy összetettebb ábrázolás része lehetett.

30 Azt példázza az is, hogy Bökönyi Sándor a Bács-Kiskun megyei leleteket vizsgálva nem különített el csak kecskékre jellemző csontokat, míg csak juhokra jellemzőket igen (BÖKÖNYI 1976).

31 BARTOSIEWICZ 1996, 371.

32 BARTOSIEWICZ 1999, 56.

33 GÁL 2010, 209, 227.

34 VÖRÖS 1993, 34, 46.

35 KULCSÁR 1998, 70, 72.

36 GÁL 2010, 213.

37 VADAY 2005, 117.

Származási helyét nem lehet megmondani, mivel a bronztárgyaknál a természettudományos vizsgálatok nem nyújtanak segítséget. Ennek az oka, hogy az egykori bronztermékeket gyakran beolvasztották és újrahasztnálták.

Fontos megjegyezni, hogy a tárgy fémből készült. A fémtárgyak időt állóbbak, mint a szerves alapanyagúak (pl. fa- és textilalapúak), ezért feltételezhető, hogy a tárgynak nagyobb fontosságot tulajdonítottak. Emellett a bronzalapanyag igen drága volt. Azonban azt is figyelembe kell venni, hogy a bronztárgyakat gyakran újra beolvasztották, ezzel a korabeli emberek is tisztában lehettek, így nem bizonyos, hogy „élettartamát” mennyi időre tervezték.

Mivel a tárgy hiányos, nem lehet pontosan megmondani, hogy a szobrocska egykor milyen funkciót betöltő fémtárgyhoz kapcsolódott, csak feltételezéseink lehetnek.³⁸ Így a továbbiakban, mint különálló szobrocskát fogom kezelni.

Ahhoz, hogy a tárgyat pontosabban körül tudjuk határolni két kérdést kell tisztázni. Elsőként: hol készülhetett a tárgy? Mivel a Római Birodalom területéről igen sok párhuzamot ismerünk, és a lelőhely is közel van hozzá, feltehető, hogy egy kevésbé jó minőségű provinciális termék lehetett. Bár ez a szabadon mintázott forma akár szarmata műhely termékeként is megjelenhetett.

Mi vagy ki a kecske?

Ebből következően második kérdésként feltehető: ha a tárgy római területen készült, hogyan utal a szarmaták vallására vagy társadalmára? Ahogyan azt a tavalyi év folyamán a késő avar kori övdíszek kapcsán Szenthe Gergely elmondta, az importok is jellemzőek egy adott kultúrára. Annak ellenére, hogy nem a közösség készítette, a tárgy megvásárlásakor az ornamentika is fontos szerepet játszott a választásban, mivel csak a nekik tetsző vagy szükséges dolgokat vásárolták meg, így ezek is jellemeznék egy adott kultúrát.

A kecske az egyik legelsőként házasított állat, így nem meglepő, hogy a legkorábbi időktől fogva ismertek ábrázolásai. Már a neolitikum idejéből vannak példák,³⁹ de a Kárpát-medencében a szarmatákat megelőző korszakból, a kelták anyagából is ismertek kecskeszobrok. Ilyen antropológiailag pontos ábrázolást láthatunk az Évreuxból előkerült töredékes bronzszobron (7. ábra), amely a publikálók szerint etruszk hatást mutat,⁴⁰ de ugyaninnen egy állatfejekkel ellátott

38 Lásd 9. oldal.

39 ZEUNER 1963, 139.

40 BOUCHER-BOUCHER 1988, 26.

háromágú kerámia is ismert (8. ábra), aminek ágain egy szarvas, egy kos és egy bak fejei jelennek meg.⁴¹

Inbelles A szarmata területéről előkerült szobrocskához hasonló kisméretű tárgyak római területen is megjelennek, ezeket többnyire a 2-3. századra keltezik. Példaként említhető a szomszédos Dacia provincia területe, ahonnan szintén előkerült egy a 2. századra datált darab.⁴²

Az római írásos forrásokban a vadkecskék egyetlen helyen jelennek meg: *Ovidius* írja a *Fastibus*, hogy *Flora* istennő ünnepén nem oroszlánokat, hanem vadkecskét és szarvasokat vittek a rómaiak a *circusba*.⁴³

Azonban a házikecskének jelentős gazdasági szerepe volt. A kecsketej különösen fontos volt a rómaiaknak, így gyakran jelenik meg a kecskefejés ábrázolása például a késő római kori szarkofágokon. Idilli-bukolikus jeleneteknek szintén gyakori szereplői a kecskék pásztorok társaságában (9. ábra), ilyen *Hadrianus tiburi* villájának mozaikján láthatunk.⁴⁴ Ezen kívül szekerek húzásakor is megjelenítették őket, pl. a pompeii Vettii házában falán lévő festményen (10. ábra).

A kecskék gyakran szerepelnek áldozati állatként is, főként erdőmezők isteneinek, pl. *Faunus*nak, *Silvanus*nak vagy a tavasz isteneinek mutatták be őket.⁴⁵

A görög mitológiából több helyről is ismert. *Amalthea* (vagy *Amaltheia*) volt az a kecske, amely a gyermek Zeuszt táplálta. Keckeként és *nymphaként* is ábrázolták. Miután az isten felnőtt – kissé hálátlanul – a kecske szarvából elkészítette a bőségszarut és a bőréből az Aigiszt, Athéné pajzsát. A *Capricornus* csillagképet is Amaltheiával szokták kapcsolatba hozni.⁴⁶

A rómaiaknál a nemi vágy jelképeként is feltűntek. Bacchánsokkal is gyakran megjelenik,⁴⁷ de a *satyrok* is kecskelábakkal, szarvakkal és szakállal rendelkező mitologikus lények voltak. Herculaneumból ismert egy szobor, amelyen Pan egy kecskével párosodik.

Egy másik részben kecskelény a *Chimera*. A szörnynek oroszlánteste volt, aminek a farka helyén egy kígyó volt, hátából egy kecske feje állt ki.

41 BOUCHER–BOUCHER 1988, 28.

42 WOLLMANN 1996, 123.

43 TOYNBEE 1973, 164; OVIDIUS, *Fasti*, V. könyv, 371–372: „*cur tibi pro Libycis clauduntur rete leaenis inbelles capreae sollicitusque lepus?*”.

44 TOYNBEE 1973, 165.

45 TOYNBEE 1973, 166.

46 TOYNBEE 1973, 166.

47 BABELON–BLANCHET 1895, 205.

Leggyakrabban *Mercurius* mellett tűnik fel. Ő az egyik legfontosabb isten az észak-nyugati provinciákban *Iuppiter Optimus Maximus* mellett. Ennek oka, hogy sok korábbi helyi istennel lehetett azonosítani Hermészt.⁴⁸ A bronzszobrokon általában a következő rendszer szerint szokott feltűnni a bak: *Mercurius* lábánál, egyik oldalt egy kecske, másikon egy kakas áll.⁴⁹ Erre például hozhatók a párizsi *Bibliothèque Nationale* gyűjteményében,⁵⁰ a Bavaiben (11. ábra)⁵¹ vagy az Augstban található darabok (12-13. ábrák).⁵² A kecskét olykor juh is felválthatja.⁵³

A bakok önmagukban⁵⁴ is megjelenhetnek, bár ekkor a kutatók általában azt feltételezik, hogy egy *Mercurius* szoboregyüttes hiányos darabjai lehettek.⁵⁵

Pásztorral együtt is ábrázolhatják őket.⁵⁶

Ahogy az a *carnuntumi* anyagon is látszik (15. ábra), a bakok igen változatos pozíciókban jelenhetnek meg: fekvő, ülő, álló....⁵⁷

Juhokkal együtt a kora keresztény időkben a ravennai (S. Apollinare Nuovo, Utolsó ítélet) mozaikján is megjelenik.⁵⁸

Augustus korától jelentősen megnövekedett a Római Birodalomból származó importok mennyisége *Germania* területén, különös tekintettel az arany- és ezüsttárgyakra. Ezek kidolgozottsága igen magas fokú volt, míg a helyi termékeké kevésbé jó.⁵⁹

A kiváló minőségű tárgyak római ajándékként is gyakran kerültek a germán területekre, pl. *Cheirisophos* epóei feliratos ezüstedények, amelyek Hoby lelőhelyéről származnak.⁶⁰ A feliratok alapján jól visszakövethető eredete: egy görög ötvös készítette, de később *Tacitus Germaniájában* is megjelent, amely szerint a *princeps* ajándékként került az edény egy Rajna-menti germán vezetőhöz.

Noha a *Barbaricum* területén már az i. sz. 1. századtól megjelennek a római importból származó állatábrázolások, az észak-európai

Az északi
szomszédok

48 SCHÖNE 1992, 537

49 FAUST 2005, 171.

50 BABELON-BLANCHET 1895, 155-156.

51 FAIDER-FEYTMANS 1957, Pl. VI, Fig. 29.

52 KAUFMANN-HEINIMANN 1977, 36-37, Taf. 21-22 / Fig. 31, Taf. 23-25 / Fig. 32.

53 SCHÖNE 1992, 515-555, 286, 304.

54 BOUCHER 1973, 147, 152; Lyon (BOUCHER-TASSINARI 1976, 95); Belgium (14. ábra, FAIDER-FEYTMANS 1979, 95-96.).

55 Például egy bavaui tárgynál (BOUCHER-OGGIANI-BITAR 1993, 60).

56 BABELON-BLANCHET 1895, 485.

57 FLEISCHER 1967, 185-187, Taf. 128, Fig. 262-266.

58 TOYNBEE 1973, 166.

59 WERNER 1966, 5.

60 WERNER 1966, 7-8.

germán területeken csak az i. sz. 3. sz. első felében jelentek meg ezek másolatai. Főként a római sigillatákon, bronzedényeken vagy üveg-
tárgyakon feltűnő motívumok átvétele, imitálása jellemezte őket. Az állatalakok tekintetében is a római hatás jellemző. Azonban azok közül kiemelték a germánoknak fontosabbnak tartott élőlényeket, mint a szarvas, kutya, farkas, vaddisznó, ugyanis ezek a germán vallásban is fontos szerepet kaptak.⁶¹

Kecske ábrázolása a Himlingøje lelőhelyen talált római rézvödör vadászjelenetén (16. ábra) is megjelenik. Itt nem egy valós vadászatot jelenítettek meg, hiszen az állatok között mitologikus lények is voltak, mint a *hippocampus*.⁶²

A thorsbergi korongon (17. ábra) található kecskeábrázolások mellett keveréklények is feltűnnek: kecske testű, halfarkú *capricornusok*.

Joachim Werner szerint a bak a germán mitológiában Thor isten attribútuma.⁶³ A skandináv mondavilágban Thor isten szekerét bakkecskék húzták, *Tanngniostr* és *Tanngrisnir*. Nevük fogkicsorgatást jelent, ami a vihar jelenségére utalhat. A Próza-Edda szerint ezek a kecskék élelemforrások is egyben, mivel az isten este vacsorára megsüti, majd érintetlenül hagyott csontjaikból újra életre kelti őket.⁶⁴

A thorsbergi mocsárban talált párhuzam alapján, ahol szintén megjelenik egy *hippocampus*-ábrázolás, egy rangsort is felállított Werner: véleménye szerint a különböző állatok egymásutánisága a lemezen az istenek közti rangkülönbségeket is mutatja, eszerint a *hippocampust* szimbolizáló *Thor* magasabb rangú isten, mint a mögötte elhelyezkedő *Freya*, akit egy vadkan jelképez.⁶⁵

Az alföldi szarmaták vallásáról keveset tudunk. Valószínűleg közel állt sztyeppén élő őseikéhez és a szkítákéhoz. Az életfa gyakori ábrázolás az indoeurópai világban, így az iráni szarmatáknál is megjelenik.⁶⁶

A szkíta- Szibériáig terjedt, és iráni hagyományokat mutatott a közép-ázsiai állatstílus, vagy más néven szkíta, szibériai, szarmata állatstílusnak is hívták.⁶⁷

61 WERNER 1966, 12-13.

62 WERNER 1966, 17.

63 WERNER 1966, 24-26.

64 OLMSTED 1994, 82-83.

65 WERNER 1966, 24-26.

66 ISTVÁNOVITS-KULCSÁR 1997, 153, 157.

67 SHER 1988, 47; ZASZECKAJA 2008, 29.

Időben is hasonlóan széles tartományt ölelt fel, és a későbbi korokra is nagy hatással volt.⁶⁸ A kutatók szerint a Fekete-tenger irányából indult ki a stílus és a vándorlási és kereskedelmi utak mentén haladt. Az első tárgyak nők sírjaiban jelentek meg, és óvó-védő szerepük lehetett, de emellett a tulajdonos rangját, státuszát is jelölte, a későbbiek folyamán azonban előkelő harcosok sírjában is megjelent.⁶⁹ Tehát ezeknek a tárgyaknak mágikus funkciója is volt, azonkívül, hogy kijelölte az adott barbár társadalom felső rétegét.⁷⁰ A legkorábbi leletek Ziviye (20. ábra) és Melgunovsky (19. ábra) lelőhelyeiről ismertek.⁷¹

Yakov Sher szerint stílus meghatározó elem, hogy a megjelenítés nem volt alárendelve annak, amit megjelenített, azaz nem az volt hangsúlyos, amit a tárgy jelképezett, hanem az, ahogyan azt megtette. Azt is megállapítja, hogy az állatok kidolgozottsága nem tekinthető szempontnak: míg az arzhani kurgán hegyi kecske ábrázolása realiztikus, addig a pazyryki (21. ábra) nem az.⁷² Egyik legnyugatibb képviselője az Ulskiy kurgánból ismert.⁷³

Az *solar goat* képe a neolitikumtól jelen volt, és a későbbiek folyamán is fennmaradt: a nap képét az áldozati vagy vadászott állatokkal kombinálták, ilyen a szkíta korban népszerű aranyszarvas is.⁷⁴ A stílus korai időszakát kisebb és egyszerűbb kompozíciók jellemzik.⁷⁵ Az állatok leképezését három horizontális térre lehet osztani: az agancs vagy szarv rész, a teste, és a szokatlanul kisméretű végtagok.⁷⁶ A leggyakrabban ábrázolt állatok a kecske (18. ábra), a szarvas vagy a ló. Ezek általában áldozati pózban szerepelnek: fekvő állatok hasuk alá húzott lábbal. Az állatokat nyugalmi állapotban, egyszerűen fekvő vagy ülve is ábrázolhatták, de nagyszámban vannak jelen a teljesen kicsavart pózban megjelenő állatok is.⁷⁷ Az álló vagy lépő megjelenítés ritka. Gyakran csak testrészeik kerülnek ábrázolásra: például gyakori a kosfej, de a bak is megjelenik. A későbbiek során elterjedtebbé válik, hogy csak az állatok jellemző részeit (agancs, szarv, mancs...) ábrázolják,⁷⁸ a fej mérete gyakorta azonos nagyságú a testtel.⁷⁹ Az életfát gyak-

68 ZASZECKAJA 2008, 29.

69 KOROLKOVA 2008, 15.

70 ARTAMONOV 1971, 34.

71 SHER 1988, 49.

72 SHER 1988, 50.

73 SHER 1988, 55, Fig. 6/13.

74 MARTYNOV 1988, 13.

75 ARTAMONOV 1971, 29.

76 MARTYNOV 1988, 13.

77 ARTAMONOV 1971, 29.

78 ARTAMONOV 1971, 31.

79 ARTAMONOV 1971, 27.

ran a különböző állatok szarva vagy agancsa is megjeleníthette, ezek közül a kecske, juh és a szarvas a leggyakoribb. Ezek ábrázolása nem kötődött konkrét fajhoz, lehetett hegyi kecske és *Capra sibirica* is.⁸⁰

A szkíta-szarmata állatstílus területén két nagyobb egység különíthető el: a Fekete-tenger vidéke és a keleti, szibériai területek. A két terület stílusában az is különbségnek mondható, hogy a nyugati területeken ekkorra már eltűntek a kecskeábrázolások, addig a szibériai térségben széles körben elterjedtek a hegyi kecskék megjelenítései.⁸¹ A kecskék szarva természetes módon áll, a nyak vonalához simul.⁸²

A szkíta állatstílus a Зивийе-i (Ziviye) arany mellédíszén (20. ábra) is megfigyelhető.⁸³ Az i. e. 7. sz. végéről származó lemezen asszír, urartui vagy babiloni hatást mutató ábrázolások mellett szkítákra jellemző motívumok is megjelennek, mint például a kecske. A közel-keleti díszítőművészetben ritka, hogy az állatokat önmagukban ábrázolják, inkább istenek társaságában vagy keveréklényekként jelennek meg, hasonlóképpen a szimmetrikus, tükrözött megjelenítés is az újonnan megjelenő szkíta állatstílusra jellemző.⁸⁴

A szkíta kori Melgunovsky kard koptatóján egy életfát két kecske fog közre (19. ábra).⁸⁵ Az életfa az életet, mint a növények életciklusa jeleníti meg: növekszik, virágzik, gyümölcsöt hoz, majd meghal, de ezzel egy új élet is kezdetét veszi. Az ábrázolásokon az életfa mindig középen jelenik meg, a teret két egyenlő részre osztva. Ehhez hasonlóan az életfát is szimmetrikusan szokták körülvenni azonos típusú állatok. Az életfa AsszírIA, Egyiptom, Görögország, Irán területén, de a steppén is egyszerre jelenik meg.⁸⁶

Az életfát áldozati állatok szokták körül venni.⁸⁷ Az Ust-Labinsk-on talált tárgyon (22. ábra) szereplő életfa a Fekete-tengertől a Kaukázusig megjelenő szkíta és szarmata törzsekre jellemző hegyi kecskéket és szarvasokat jeleníti meg.⁸⁸ Az életfa hét ágának legalján láthatóak az álló kecsék, amelyek a földet szimbolizálják.⁸⁹

Hasonlóan a szkíta állatstílushoz köthető a Krasnojarszki körzetéből származó, álló kecskét ábrázoló rúdvég-dísz (23. ábra).⁹⁰

80 MARTYNOV 1988, 15.

81 ARTAMONOV 1971, 29.

82 AMANDRY 1965, 149.

83 RUDENKO 1968, 94.

84 ARTAMONOV 1971, 26-27.

85 RUDENKO 1968, 90.

86 ZASZECKAJA 2008, 35; MARTYNOV 1988, 17.

87 ZASZECKAJA 2008, 36.

88 ZASZECKAJA 1975, 16-17.

89 ZASZECKAJA 2008, 36.

90 SZABÓ 1985, 45.

A szarmaták az időszámításunk előtti 3-2. században tűntek fel a Volga alsó folyásánál, a Fekete-tengernél, és az i. e. 1. században élték fénykorukat. A szkítákhoz hasonló nomád törzsek csoportjáról van szó.⁹¹

A szarmata állatstílus aranytárgyait általában polikróm stílus alkalmazásával díszítették. Készítéstechnikájuk és minőségük különböző lehetett a tárgyaknak. Állatküzdelemmel, dinamikus jelenetekkel díszítették a tárgyakat, ragadozó állatok mellett gyakran ábrázolnak olyan vadállatokat is, amelyek szarvval vagy agancsral rendelkeztek: szarvas vagy hegyi kecske.⁹² Ilyen állatküzdelem látható I. Péter szibériai gyűjteményében is: egy ragadozó madár egy kecskét ragad meg a hasánál (24. ábra).⁹³

Életfa-ábrázolás látszik a Khokhlach hegységből (Novocserkaszk) származó, 1864-ben előkerült szarmata diadémon is (25. ábra). Az ékszer három részből épül fel, két oldalt egy-egy illesztéssel. A diadém tetején látható az életfa szarvasokkal és vadkecskéekkel. A tárgy görög műhelyben készülhetett még kora hellenisztikus időkben, amelyet később újrahasznosítottak. A tulajdonosa egy szarmata törzsből származó előkelő nő lehetett.⁹⁴ A későbbi kutatások szerint egy görög mester készítette egy szarmata nemes megrendelésére.⁹⁵

A szarmata diadémokat Zaszecskaja gyűjtötte össze: Kazahsztántól Magyarorszáig huszonhárom sorol fel, amelyek a Fekete-tenger északi partvonalán, főként a Krímben csoportosulnak. Ez nem meglepő, hiszen itt találhatóak hozzájuk legközelebb görög-római műhelyek.⁹⁶

Szarmata területről, az i. e. 2-1. századból származik egy magas, tölcser alakú lábbon álló üst, amely oldalán, a peremhez közel két kecske áll (26. ábra). A publikáló szerint a kecskék megvédik az üst tartalmát a rossz szellemektől, tehát talizmánként jelennek meg.⁹⁷

A Верхне-Яблочный-i (Verkhne-Yablochnyĭ) hunkori halántékfüggő hátulján négy kecskét láthatunk az életfán (27. ábra). A tetején látható a fa csúcsán álló madár, alatta vadkecskéekkel, a fa tövében szarvasokkal. Hasonló kecskeábrázolás egy másik csüngőről is ismert a Sztroganov gyűjteményből.⁹⁸

91 ZASZECKAJA 2008, 29.

92 ZASZECKAJA 2008, 30-31.

93 KOROLKOVA 2008, 21, Рис. 8.

94 ZASZECKAJA 1975, 14.

95 ZASZECKAJA 2008, 35.

96 ISTVÁNOVITS-KÜLCSÁR 1997, 157.

97 SZABÓ 1985, 54.

98 ISTVÁNOVITS-KÜLCSÁR 1997, 157.

**„Néz, mint
birka az új
kapura”**

A két faj funkciója területenként változhat. Példaként említhető, hogy keleten a juhot a húzáért, tejéért és gyapjáért tartották, míg a kecske húsát eladásra szánták.⁹⁹ Ez érdekes különbség, hiszen ezek szerint a két állat értékét és funkcióját tekintve is különbözött. Ez feltételezi, hogy általában a juhok voltak többségben, míg kecske magasabb gazdasági értéket képviselt, mivel az befektetésnek tekinthető. A juhok hangsúlyosabb voltára utalhat a magyar „juhász” vagy „juhos gazda” kifejezés is.¹⁰⁰

Hasonló jelenik meg egy magyar népmesében is: *„Nem volt ennek a legénynek semmi egyebe az ég világán, csak egy botja s egy huncut táltos kecskéje. De tudjátok meg, hogy azzal a száz darab juhval, amit a kezére adtak a gazdák, nem volt annyi baja, bosszúsága, mint az egy kecskével.”*¹⁰¹ Érdekes, hogy a mesében a kecskét táltosnak nevezik. A táltos paripákkal szemben a mesebeli kecske „csak” beszélni tudott, illetve gazdáját vezette, tehát bizonyos természetfeletti erővel rendelkezett.

A Mediterráneum keleti részén gyakran tettek a juhnyájba herélt bakokat a juhok terelését segítve.¹⁰² A kecske eszesebb volta egy karkaljai népmesében is feltűnik.¹⁰³ A találékony kecske, nemcsak megmenti – az egyébként kissé bamba – bárányt, de még a farkasokat és a medvét is kicselezi. A magyar közmondásokban is megjelenik a juhok kevésbé eszes volta, például: *„Néz, mint birka az új kapura.”*; ha valakit ma birkának neveznek, az azonos a bambával vagy az ostobával.¹⁰⁴

A magyar közmondásokban a kecske inkább erős és engedetlen állatként szerepel. *„Ember vagy kecske, hogy megdöfted a juhot. = Gyengébb ellen könnyű vitézkedni.”*¹⁰⁵ Az emberek jellemzésénél negatív jelző, tréfásan is alkalmazhatják személyekre, de jelentése sosem hízelgő.¹⁰⁶

Egy máltai/olasz népmese feltehetően a vadkecskék veszélyességére figyelmeztet. A mesében a nyitva felejtett ajtón bemegy a vadkecske, akit csak csellel lehet kiüldözni onnan.¹⁰⁷

Ezzel szemben a kínai nyelvben nem tesznek különbséget elsőre kecske és juh között, mindkettőt ugyanúgy nevezik: yáng (羊). Ez ugyanúgy hangzik mint a Yinyáng (阴阳)-ból a férfi elem (阳), így a kecske a férfiaságot is jelenti. Emellett azonos jelentésű a Nap szóval

99 BARTOSIEWICZ 1999, 50.

100 BARTOSIEWICZ 1999, 51.

101 A csodaszarvas.

102 BARTOSIEWICZ 1999, 51.

103 Mese.

104 Emellett a birka egyfajta ártatlanságot is kifejezhetett: *„Ártatlan, mint a ma született bárány.”* Elképzelhető, hogy ez is alacsony intelligenciájából fakad.

105 MARGALITS 1990, 391.

106 VIGA 1977, 139

107 Máltai mese.

is. A kínai holdnaptárban is szerepel a kecske, ekkor azonban sosem jelenthet juhot. Megkülönböztetésképpen a kecskét shānyáng-nak (山羊), azaz hegyi kecskének, a juhot miányáng-nak (绵羊), azaz gyapjas kecskének is szokták nevezik. Korábban a juhot xiáng-nak (祥) is hívták, a legkorábbinak tartott textilek a Selyemút mentén kosfejekkel díszítettek. Azonban a kecske hamarabb került Kínába, mint a juh. Guǎngzhōu (广州) városának jelképe öt kecske, mert a legenda szerint öt halhatatlan lovagolt be a városban kecskéken ülve, egyikük rizst kezdett termesztani, ami megalapozta a város gazdagságát.¹⁰⁸

A 16-17. századi Magyarországon sem dominált a kecske tartása, Szvath Márton ezt azzal magyarázza, hogy a kedvező éghajlati adottságok miatt gazdaságilag hasznosabb állatot is tarthattak. Húsát csak ínségesebb időszakokban fogyasztották, tejét gyakran juhéval keverték. Önálló kecskenyájuk nem fordult elő, valamilyen más háziállattal tartották együtt.¹⁰⁹ A kecske lenézett állat volt, a „szegény ember tehenének” is nevezték.¹¹⁰

A pásztorok különleges helyzetét mutatja, hogy a 19. sz. közepén – 20. sz. elején, Pivkában (Szlovénia) élt juhászok elkülönültek a közösség tagjaitól, mivel a nyájuk igen nagy értéket képviseltek, nem akárkit bíztak meg őrzésével. A pivkai juhászokra a közösség irigy volt, mivel szerepük a kereskedőkéhez, a földesurak megbízottaihoz volt hasonló. Emellett az is súlyosbíthatta a helyzetüket, hogy térben is távolabb éltek a közösségtől.¹¹¹ Hasonlóan elszigetelten élt Olej, Mikszáth novellájának hőse is.¹¹²

A juhok szarmata kultúrában játszott szerepéről Istvánovits Eszter írt 1998-ban cikket. A kos többfajta környezetben jelenik meg, gyakran díszítettek vele edényeket, trónusokat, vadászjelenetekben és áldozati állatként is gyakran szerepelt. Alakját az iráni mitológiában megjelenő farnhoz köti Istvánovits Eszter.¹¹³ A farnnak igen összetett szerepe volt: gazdagságot, hatalmat szimbolizált, betegség esetén egészséget, háború idején békét is jelenthetett, de a jószerencséhez, boldogsághoz is köthető alakja.¹¹⁴

Lehet-e és kell-e különbséget tenni a kecskefélék között? Az megjegyzendő, hogy még a modern korban is gyakran együtt tartották

Miért éppen kecske, miért nem juh?

108 WELCH 2008, 130-131.

109 SZVATH 2009, 191-192.

110 VIGA 1977, 139.

111 SMERDEL 1999, 207.

112 MIKSZÁTH 1978.

113 ISTVÁNOVITS 1998, 143-145.

114 ISTVÁNOVITS 1998, 143-145; LITVINSKY 1968, 72-73.

őket, de ez a korábbi időszakokra is igaz. Sőt, sok kultúrában külön elnevezéseket sem adtak a két fajnak.¹¹⁵ Ahogy az a fentiekből is kiderült, a két faj archaeozoológiai elkülönítése is igen nehéz.

Ezek mellett az is látszott, hogy a juhcsontok sokkal nagyobb arányban fordulnak elő mind a szarmatákat tekintve, de általánosságban is. A modern kori példáknál láttuk, hogy a juhok praktikusabbnak bizonyultak a kecskéknél, bár azokat általában eszesebbnek tartják.

A tárgy maga valószínűleg római műhelyben készült, bár ezt cáfolná az igen szegényes kidolgozottsága. Talán meglepőnek tűnhet, hogy a Római Birodalom határától messzebb található ez a bronzszobor töredék, nem mondható egyedülálló példának a szarmata Barbaricum tekintetében sem. A kecske töredékes volta is azt feltételezi, hogy egykor egy összetett kompozíció része lehetett. Az állat testtartása és ábrázolási módja, valamint a római párhuzamok alapján úgy vélem, hogy talán egy Mercurius-szoboregyütteshez tartozhatott, bár ez csak feltételezés.

Istvánovits Eszter cikkéből az is világossá vált, hogy a juhok szerepe igen sokrétű lehetett a szarmata hitvilágot tekintve, azonban a kecskékre ugyanez nem mondható el: hiszen leginkább áldozati állatként jelentek meg, leggyakrabban az életfával együttesen ábrázolták. A bakokat ebben a szerepben a kos felválthatta, habár úgy tűnik, utóbbi kevésbé volt gyakori. Tehát eltérő mitológiai háttérrel rendelkezett a két állat.

Mivel a hitvilágot, az egyes népek gondolkodását igen nehéz rekonstruálni, jó alapot nyújthatnak hozzá a modernkori vagy néprajzi példák. Bár egyes népeknél a két állatot kevésbé különböztették meg, ahogy ezt a kínai nyelvben is felfedezhetjük, mégis igen sok kultúrában és közegben eltérő szimbolikát mutathattak ezek a lények. Elég, ha csak a magyar közmondásokat vizsgáljuk, láthatjuk a különbségeket.

Összességében elmondható, hogy bár nehéz különbséget tenni a kecske és a juh között, a szarmata hitvilágot és a modern párhuzamokat tekintve is eltérő jelentéssel ruházhatták fel e két állatfajt. Ezért véleményem szerint, amennyiben van rá lehetőség, szarmata közegben a pontos értelmezés végett a kecskét és a juhot el kell különíteni.

Irodalom

A csodaszarvas = 'A táltos kecske' In: BENEDEK E. – KOVÁCS Á., *A csodaszarvas*, Budapest 1987-1989.

AMANDRY 1965 = AMANDRY, P., 'Un motif „scythe” en Iran et en Grèce' *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 24. No. 3. Part One (1965) 149-160.

- ARTAMONOV 1971 = Артамонов, М. И., 'скифо-Сибирское Искусство Звериного стиля' In: Либеров, П. Д. – Гуляев, В. И. (ред.), *Проблемы Скифской Археологии*, Издательство Наука, Москва 1971, 24-36.
- BABELON-BLANCHET 1895 = BABELON, E. – BLANCHET, J. A., *Catalogue des Bronzes Antiques de la Bibliotheque Nationale*, Paris 1895.
- BARTOSIEWICZ 1996 = BARTOSIEWICZ, L., 'Animal exploitation at the Sarmatian site of Gyoma 133' In: VADAY, A., *Cultural and Landscape Changes in South-East Hungary II. Prehistoric, Roman Barbarian and Late Avar Settlement at Gyoma 133 (Békés County Microregion)*, Budapest 1996, 365-445.
- BARTOSIEWICZ 1999 = BARTOSIEWICZ, L., 'The role of sheep versus goat in meat consumption at archaeological sites' In: BARTOSIEWICZ, L. – GREENFIELD, H. (eds.), *Transhumant pastoralism in Southern Europe*, Budapest 1999, 47-60.
- BARTOSIEWICZ 2006 = BARTOSIEWICZ L., *Régenvolt háziállatok*, Budapest 2006.
- BARTOSIEWICZ-GÁL 2010 = BARTOSIEWICZ, L. – GÁL, E., 'Living on the edge: "Scythian" and "Celtic" meat consumption in Iron Age Hungary' In: CAMPANA, D. – CHOYKE, A. et al. (eds.), *Anthropological Approaches to Zooarchaeology: Colonialism, Complexity and Animal Transformations*, Oxford 2010, 113-125.
- BOUCHER 1973 = BOUCHER, S., *Bronzes Romains Figurés du Musée des Beaux-Arts de Lyon*, Collections des Musées de Lyon IX, Lyon 1973.
- BOUCHER-TASSINARI 1976 = BOUCHER, S. – TASSINARI, S., *Bronzes Antiques. Du Musée de la Civilisation Gallo-Romaine a Lyon*, Lyon 1976.
- BOUCHER-BOUCHER 1988 = BOUCHER, S. – BOUCHER, J. P., *Bronzes Antiques I. Musée d'Évreux Collections Archéologiques*, Évreux 1988.
- BOUCHER-OGGIANI-BITAR 1993 = BOUCHER, S. – OGGIANO-BITAR, H., *Le Tresor des Bronzes de Bavay*, Lille 1993.
- BÖKÖNYI 1974 = BÖKÖNYI, S., *History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe*, Budapest 1974.
- BÖKÖNYI 1976 = BÖKÖNYI, S., 'Animal Remains of Sarmatian Sites from Bács-Kiskun County' *Cumania 4. Archeologia* (1976) 41-73.
- BÖKÖNYI 1984 = BÖKÖNYI, S., *Animal Husbandry and Hunting in Tác-Gorsium*, *Studia Archaeologica* 8, Budapest 1984.
- BREHM 1993 = BREHM A., *Az állatok világa*, III. kötet, Budapest 1993.
- CHOYKE 2003 = CHOYKE, A. M., 'Animals and Roman Lifeways in

- Aquincum' In: PÓCZY, K., *Forschungen in Aquincum 1969- 2002*, Aquincum Nostrum 2., Budapest 2003, 210-230.
- DOUGLAS 1994 = DOUGLAS, M., 'The pagolin revisited: a new approach to animal symbolism' In: WILLIS, R. (ed.), *Signifying animals: Human meaning in the natural world*, London and New York 1994, 23-33.
- FAIDER-FEYTMANS 1957 = FAIDER-FEYTMANS, G., *Recueil des Bronzes de Bavai*, Paris 1957.
- FAIDER-FEYTMANS 1979 = FAIDER-FEYTMANS, G., *Les Bronzes Romains de Belgique*, Mainz am Rhein 1979.
- FAUST 2005 = FAUST, S., 'Figurliche Bronzen und Gegenstände aus anderen Metallen aus Stadt und Bezirk Trier in Privatbesitz III' *Trierer Zeitschrift* 67/68 (2004/2005) 157-212.
- FLEISCHER 1967 = FLEISCHER, R., *Die Römischen Bronzen aus Österreich*, Mainz am Rhein, 1967.
- GÁL 2010 = GÁL, E., 'Animal Remains from the Multi-Period Site of Hajdúnánás-Fürjhalom-dűlő. Part I. Sarmatian Finds' *ActaArchHung* 61 (2010), 207-260.
- ISTVÁNOVITS 1986 = ISTVÁNOVITS E., 'A Felső-Tisza-vidék legkorábbi szarmata leletei – 2-3. századi sírok Tiszavasváriból' *NyJAMÉ XXVII-XXIX* (1984-1986) 83-134.
- ISTVÁNOVITS 1998 = ISTVÁNOVITS E., 'A szarmaták és a kos. Adatok a Kárpát-medence szarmatáinak hitvilágához' *NyJAMÉ XXXIX-XL* (1997-1998) 135-151.
- ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1997 = ISTVÁNOVITS, E. – KULCSÁR V., 'Adatok az alföldi szarmaták vallásához és törzsi hovatartozásához' *NyJAMÉ XXXVII-XXXVIII* (1997) 153-188.
- KAUFMANN-HEINIMANN 1977 = KAUFMANN-HEINIMANN, A., *Die Römischen Bronzen der Schweiz I. Augst*, Bern 1977.
- KOROLKOVA 2008 = Королькова, Е.Ф., 'Сарматские украшения и сибирское золото древних кочевников' In: *Сокровища сарматов. Каталог выставки. Государственный Эрмитаж, Азовский историко-археологический и палеонтологический музей-заповедник*, Санкт-Петербург 2008, 15-28.
- KULCSÁR 1998 = KULCSÁR V., *A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai*, Múzeumi Füzetek 49, Aszód 1998.
- LITVINSKY 1968 = Литвинский, Б.А., *Кангюйско-сарматский фарн*, Душанбе 1968.
- LYUBLJANOVICS 2010 = 'Animal Keeping and Roman Colonization in the Province of Pannonia Inferior' In: Campana, D. – Choyke, A. et al. (eds.), *Anthropological Approaches to Zooarchaeology:*

- Colonialism, Complexity and Animal Transformations*, Oxford 2010, 178-189.
- MACKINNON 2010 = MACKINNON, M. "Romanizing" Ancient Carthage: Evidence from Zooarchaeological Remains' In: CAMPANA, D. – CHOYKE, A. et al. (eds.), *Anthropological Approaches to Zooarchaeology: Colonialism, Complexity and Animal Transformations*, Oxford 2010, 168-177.
- Máltai mese = A rettenetes vaskecske, in: <http://www.mesetar.eoldal.hu/cikkek/nepek-mesei/a-rettenetes-vaskecske--maltai-nepmese-.html> (2011. november 10.)
- MARGALITS 1990 = MARGALITS E., *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*, Budapest 1990.
- MARTYNOV 1988 = MARTYNOV, A. I., 'The Solar Cult and the Tree of Life' *Arctic Anthropology*, Vol. 25. No. 2. (1988) 12-29.
- Mese = <http://www.nyest.hu/renhirek/a-barany-es-a-kecske-karjalai-mese> (2011. november 10.)
- MIKSZÁTH 1978 = MIKSZÁTH K., 'Az a fekete folt' In: MIKSZÁTH K., *Tóth atyafiak*, Budapest 1978, 42-66.
- MILESZ 1899 = MILESZ B., 'A Tiszafüredi múzeum köréből' *ArchÉrt* XIX (1899) 79-84.
- OLMSTED 1994 = OLMSTED, G. S., *The Gods of the Celts and the Indo-Europeans*, Budapest 1994.
- RIVALS-BLASCO 2008 = RIVALS, F. – BLASCO, R., 'Presence of *Hemitragus* aff. *cedrensis* (Mammalia, Bovidae) in the Iberian Peninsula: Biochronological and biogeographical implications of its discovery at Bolomor Cave (Valencia, Spain)' *R. C. Palevol* 7 (2008) 391-399.
- RUDENKO 1968 = Руденко, С. И., *Древнейшие в мире художественные ковры и ткани*, Искусство 1968.
- SCHÖNE 1992 = SCHÖNE, A., 'Mercurius', In: BOARDMAN, J. (ed.), *Lexicon iconographicum mythologiae classicae*, Michigan 1992, 500-555.
- SHER 1988 = SHER, Y. A., 'On the Sources of the Scythic Animal Style' *Arctic Anthropology*, Vol. 25. No. 2. (1988) 47-60.
- SMERDEL 1999 = SMERDEL, I., 'The three „sheepmasters” Transhumance in Pivka (Slovenia) from the middle of 19th to the middle of 20th century' In: BARTOSIEWICZ, L. – GREENFIELD, H. (eds.), *Transhumant pastoralism in Southern Europe*, Budapest 1999, 197-212.
- SZABÓ 1985 = SZABÓ M. (szerk.), *Szkiták aranya. A leningrádi Ermitázs vendégkiállítása*, Zalaegerszeg 1985.
- SZVATH 2009 = SZVATH M., 'Juh és kecske a XVI-XVII. századi Magyarországon' In: BARTOSIEWICZ, L. – GÁL, E. – KOVÁTS, I.

- (szerk.), *Csontvázak a szekrényből*, Opitz Archaeologica 3, Budapest 2009, 187-192.
- TOYNBEE 1973 = TOYNBEE, J. M. C., *Animals in Roman Life and Art*, Ithaca-New York 1973.
- VADAY 1989 = VADAY, A., *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ein Beitrag zur Archäologie und Geschichte des sarmatischen Barbaricums*, Antaeus 17-18 (1988-1989).
- VADAY 2005 = VADAY, A., *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum*, Budapest 2005.
- VIGA 1977 = VIGA G., 'A szájhagyomány kecskéjéről' *HOMK* 16. (1977) 136-139.
- VÖRÖS 1993 = VÖRÖS I., 'Apagy barbaricum császárkori település állatcsontmaradványai' *NyJAMÉ* 33-35. – 1990-1992 (1993), 33-65.
- WELCH 2008 = WELCH, P. B., *Chinese art: a guide to motifs and visual imagery*, Singapore 2008.
- WERNER 1966 = WERNER, J., *Das Aufkommen von Bild und Schrift in Nordeuropa*, München 1966.
- WOLLMANN 1996 = WOLLMANN, V., *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia Romană*, Bibliotheca Musei Napocensis 13, Cluj-Napoca-Klausenburg 1996.
- ZASZESKAJA 1975 = Засецкая, И.П., 'Золотые украшения гуннской эпохи. По материалам Особой кладовой Государственного Эрмитажа' *Аврора* 1975, 5-29.
- ZASZESKAJA 2008 = Засецкая, И.П., 'Золотые украшения из кургана Хохлач – классические образцы сарматского полихромного звериного стиля I - начала II в. н.э.' In: *Сокровища сарматов. Каталог выставки. Государственный Эрмитаж, Азовский историко-археологический и палеонтологический музей-заповедник*, Санкт-Петербург 2008, 29-43.
- ZEUNER 1963 = ZEUNER, F. E., *A History of Domesticated Animals*, London 1963.

Rövidítésjegyzék

ActaArchHung = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae

ArchÉrt = Archaeologiai Értesítő

HOMK = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei

NyJAMÉ = A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve

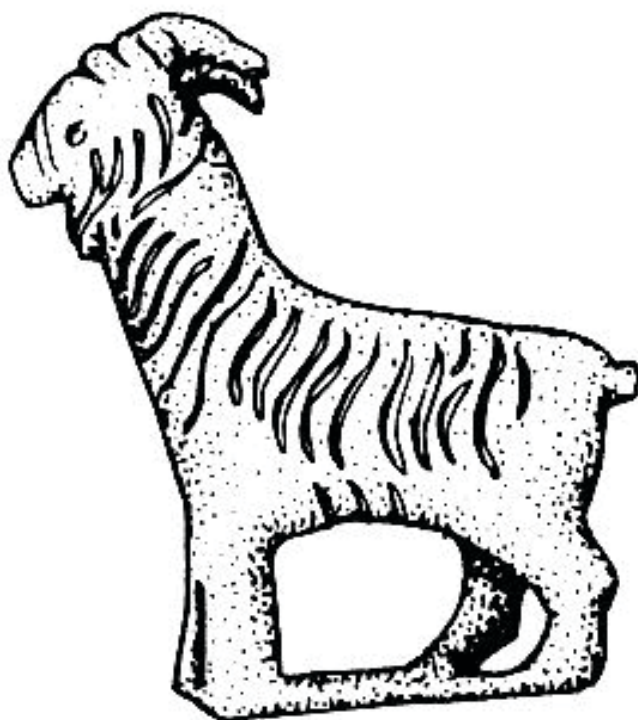
Képek jegyzéke

1. ábra A Tiszafüred közelében előkerült szobrocška (a borítón). In: VADAY 2005, Taf. 17/12.
2. ábra A lelőhely és környezete (a piros vonal a Csörsz-árok).

3. ábra Bezoárkecske (*Capra aegregrus*). In: <http://www.ecosystema.ru/08nature/mamm/085.htm> (2012. április 18.).
4. ábra Egy mai félkecske (Arab thar – *Hemitragus jayakari*). In: <http://www.zooinstitutes.com/zoosrating/Animal.asp?name=496> (2012. április 18.).
5. ábra Házikecske. In: <http://en.wikipedia.org/wiki/Goat> (2012. április 18.).
6. ábra A *Capra ibex* az Alpokban őshonos. In: <http://faculty.ksu.edu.sa/843/Pictures%20Library/Forms/DispForm.aspx?ID=3> (2012. április 18.); egy fiatal *Capra sibirica*. In: <http://www.animalpicturesarchive.com/list.php?qry=Capra%20sibirica%20hagenbecki> (2012. április 18.).
7. ábra Évreur-ból származó pre-római kecskeszobor. In: BOUCHER-BOUCHER 1988, 26.
8. ábra Bak-, kos- és szarvasfejes tripod, Évreur. In: BOUCHER-BOUCHER 1988, 28.
9. ábra Bukolikus ábrázolás a Villa Boscotrecase-ból, Pompeii. In: <http://www.ohio.edu/people/iacobell/VillaBoscotrecase.jpg> (2012. április 14.)
10. ábra Kecské vontatta szekér puttókkal, Vettii háza, Pompeii. In: <http://www.romansociety.org/imago/searching-saving/show/440.html> (2012. április 14.)
11. ábra Mercurius kecskével és kakassal, Bavai. In: FAIDER-FEYTMANS 1957, Pl. VI, Fig. 29.
12. ábra Mercurius fekvő kecskével, Augst. In: KAUFMANN-HEINIMANN 1977, Taf. 21-22 / Fig. 31.
13. ábra Mercurius egy bakkecske társaságában, Augst. In: KAUFMANN-HEINIMANN 1977, Taf. 23-25 / Fig. 32.
14. ábra Belga területről származó kecskéábrázolások (Fig. 108-113.). In: FAIDER-FEYTMANS 1979, 95-96, Pl. 60, Fig. 108-113.
15. ábra Carnuntumi bakszobrok. In: FLEISCHER 1967, Taf. 128, Fig. 262-266.
1. ábra A himlingøjei ezüstkehely (felül) és rézvödör (alul) kecskéábrázolásai. In: WERNER 1966, Abb. 9.
17. ábra Thorsbergi korong. In: WERNER 1966, Abb. 10.
18. ábra A szkíta-szarmata állatstílus kecskéábrázolásai. In: AMANDRY 1965, Plate XXV.
19. ábra A Melgunovsky kincsből származó kard. In: RUDENKO 1961, Рис. 30.
20. ábra Aranymellvért Ziviyeről. In: RUDENKO 1961, Рис. 31.
21. ábra Griff kecskére támad, Pazyryk 1. kurgán. In: RUDENKO

- 1961, Рис. 42.
22. ábra Усть-Лабинской-i (Ust-Labinsk, Punjab) életfa-ábrázolás.
In: ZASZECKAJA 2008, Рис. 8.
23. ábra I. e. 7-6. századi rúdvégdísz kecskével, Krasznnojrszki körzet,
szórvány. In: SZABÓ 1985, 45, Kat. 98.
24. ábra Állatküzdelmi jelenet kecskével, I. Péter szibériai
gyűjteményéből. In: KOROLKOVA 2008, Рис. 8.
25. ábra Новочеркасского (Novocserkaszk, Ukrajna) közeléből
származó szarmata diadém (i.e. 1 sz.). In: ZASZECKAJA 2008, Рис. 6.
26. ábra Szarmata üst Novocserkaszkból. In: SZABÓ 1985, 54, Kat. 128.
27. ábra Verkhne-Yablochnyi hunkori halántékfüggő. In: <http://kulturamira.ru/txt/uv49b.shtml> (2012. április 18.)

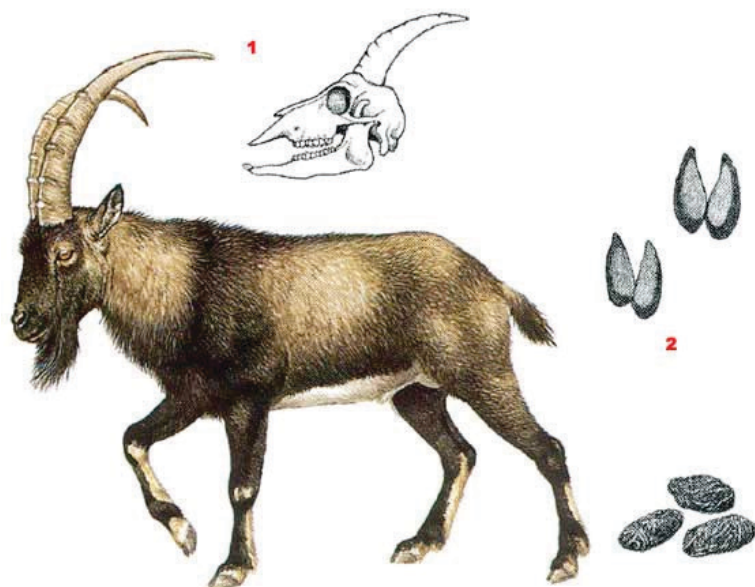
Képek

1. ábra

2. ábra

3. ábra

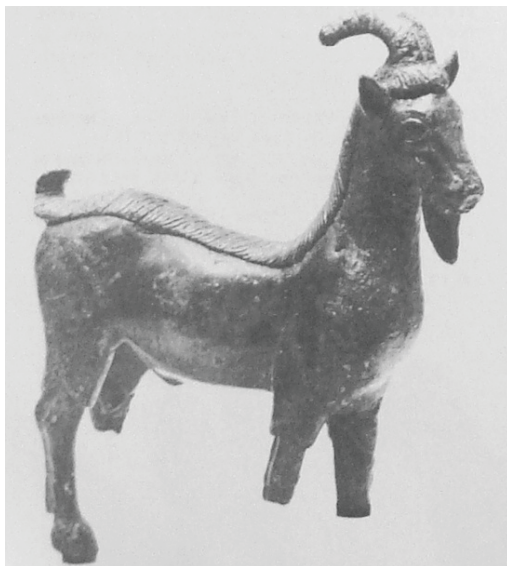
4. ábra

5. ábra

6. ábra

7. ábra

8. ábra

9. ábra

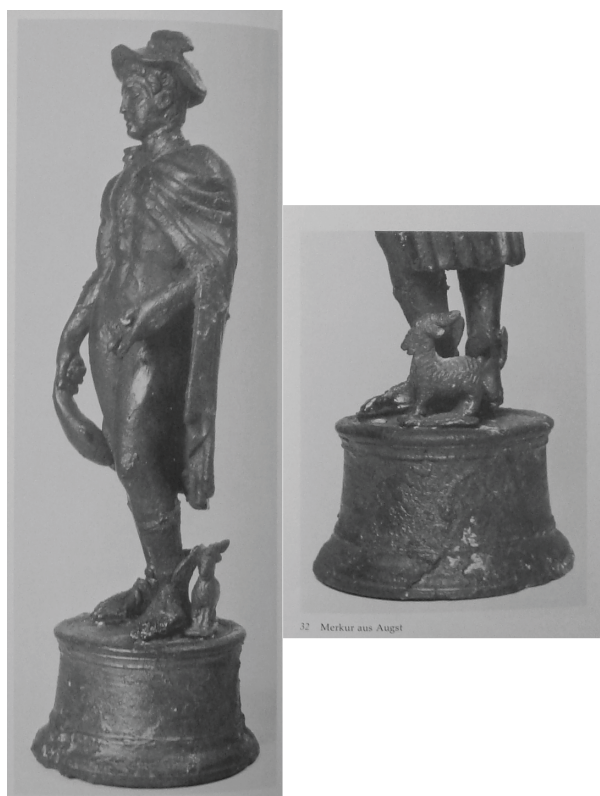
10. ábra

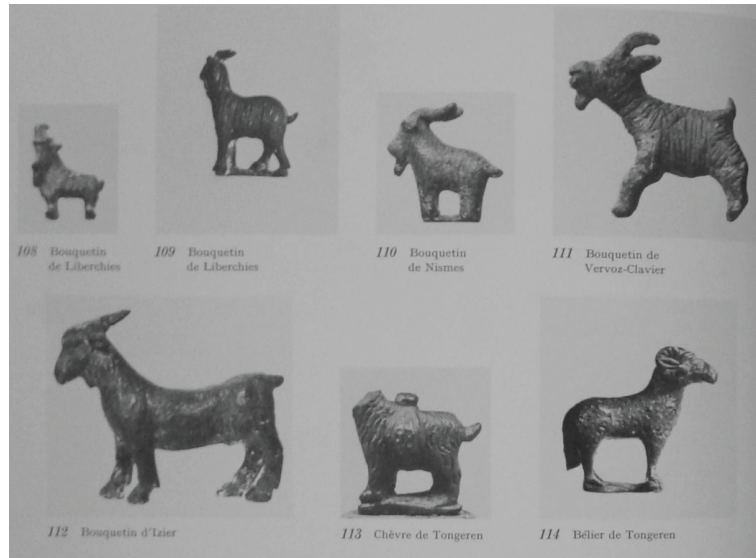
11. ábra

12. ábra

13. ábra

14. ábra

15. ábra

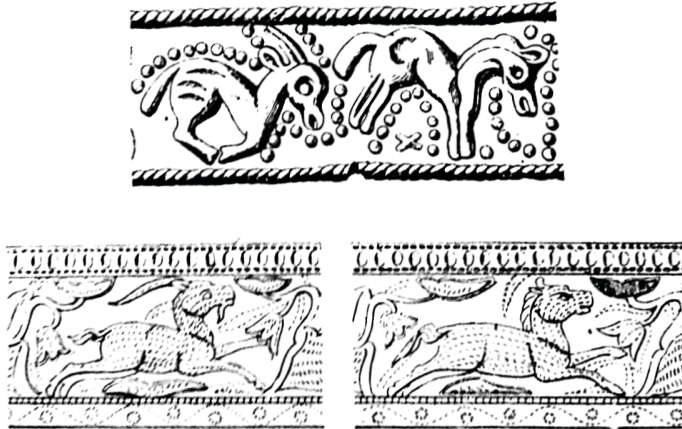

Abb. 9. Bock und Pferd am Silberkelch 2 von Himlingöie. Steinbock und Pferd am Messingeimer von Himlingöie. M. 1 : 1 bzw. 1 : 2.
(Nach Werner, Thorsberger Scheiben.)

16. ábra

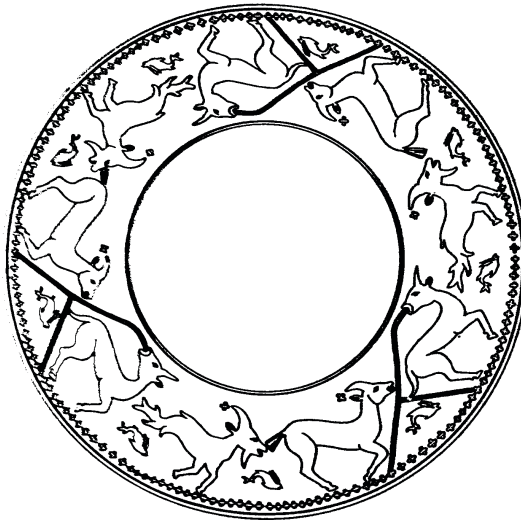

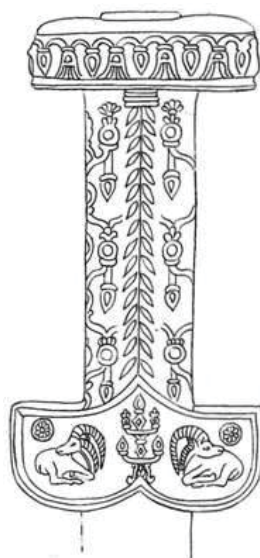
Abb. 10. Rekonstruktion des Tierfrieses der zweiten Thorsberger Scheibe.
M. etwa 3 : 4. (Nach Werner, Thorsberger Scheiben.)

17. ábra

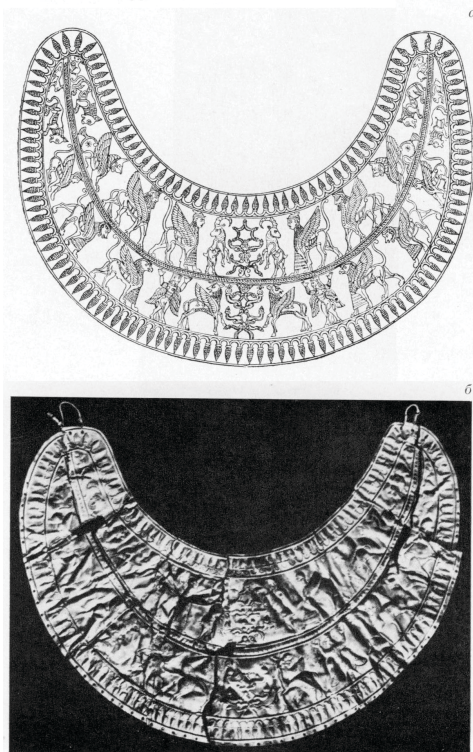
ANIMAUX SCYTHES: 1, 2.—KÉLEKEMÉS (LENINGRAD, ERMITAGE), 3.—UL (ERMITAGE)
4, 5.—VTIOVA MOGILA (MOSCOU, MUSÉE HISTORIQUE)

18. ábra

19. ábra

81. *a* – золотой нагрудник. Зивийе (прорисовка);
б – золотой нагрудник. Зивийе

20. ábra

21. ábra

22. ábra

23. ábra

24. ábra

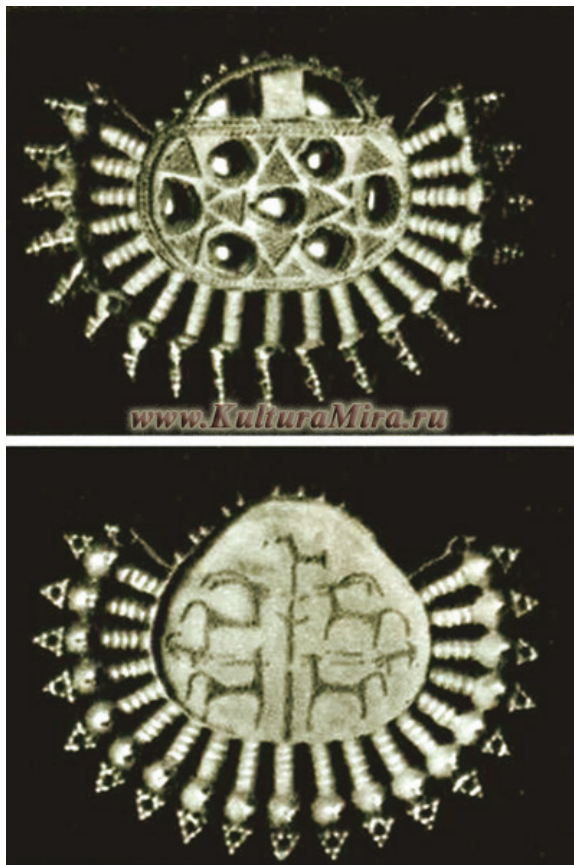

25. ábra

kat. 128.

26. ábra

27. ábra